

MOTTÓ:

*„Első tekintetre az ember nem is tudja,
Melyiket sajnálja először,
azt-e, akin a falu, a szorító csizma,
vagy azt-e, akin a város.”*

(Ilyés Gyula)

Bevezető:

„A kis harang a régi, / Mely belezúg a csöndbe (...) / Én a bolondos zajnak, / Én a cifra városnak / Vagyok a kóbor lelke.”- mondja Ady Endre, El a faluból című versében.

Bolondos, városi zajnak, személytelen, cifra városnak kóbor lelke lenni, ha megszoktuk a falu csöndjét, melyet csak néha tör meg egy régi kis harang, bizony nem könnyű feladat; De rávihet sokunkat a megélhetés lehetőségének hiánya; S életszükségleteink miatt könnyen feladjuk életformánkat, hogy egy másikkba kezdjünk beletanulni. Próbálunk aztán alkalmazkodni, beilleszkedni, lelkesen bizonygatjuk magunknak s környezetünknek, igenis képesek vagyunk rá, nekünk sikerülni fog. Mind addig míg kialakul bennünk egy stabil önkép, egy sok fáradtság és változtatás révén kiharcolt státusz, egy biztos szerep, mely csak a miénk, a városi élet ismeretlennek tűnő, bolondos és bizonytalanul zűrös színpadán.

Ám van úgy, hogy lejár a darab, melynek sokat gyakorló, színészei voltunk. Legördül a függöny s mi elveszítettük a szerepet, az egyetlen darabban, amit betanultunk. Okozhatja ezt egy gazdasági, vagy társadalmi válság, bármilyen negatív, vagy pozitív változás. S ott állunk riadtan, kóbor lelkei a cifra városnak s nem tudjuk, most, hogy régi, betanult szerepünk elveszett, ez után kik legyünk.

Munka nélkül a város rabságában élni akkor a legnehezebb, ha túlélési technikáink, melyekre szükségünk lenne, egy más kultúrának a részei, egy olyan kultúrának, amelyben szocializálódtunk és amely gyökeresen eltér attól a kultúrától, amelyben jelenleg élünk.

A szociológiai nézőpont sajátossága az, hogy a vándorlást a társadalmi mobilitás sajátos formájának tekinti. A faluról városra irányuló vándorlás biztosítja a mezőgazdasági munkaerő átcsoportosítását az iparba. A mobilitás éppúgy jelenti az egyének és csoportok földrajzi helyváltozását, mint a társadalmi struktúrák átalakulását.

A társadalmi szerkezeten belül státuszok vannak. A státuszok betöltői meghatározott szerepek szerint viselkednek s ezek a szerepek meghatározott viszonyokat írnak elő az őket betöltők számára. Ha valaki elveszti státuszát, vagy szerepét a társadalomba s nem talál helyette újat, fennáll a veszélye annak, hogy mindez negatív hatással lesz életére. Mindezeket figyelembe véve érdekes problémákat tapasztaltunk egy Szatmár megyei kisvárosban.

Elméleti rész:

Vándorlás és társadalmi mobilitás:

A mai világ legtöbb országában végbemenő urbanizációs folyamat elkerülhetetlen eleme, a falusi lakosság jelentős tömegeinek városba települése.

T. I. Zaszlavszkaja szerint a falvak lakosságának áttelepülése a városba rányomja bélyegét mind a társadalom szociális fejlődésére, mind pedig a gazdaság fejlődésére. A közgazdaságtan szempontjából a vándorlás fő funkciója az, hogy biztosítsa a területileg elosztott termelési eszközök egyesítését a szükséges munkaerővel, hogy azok együttesen funkcionálhassanak a termelési folyamatban.

A gépipart magas fejlődési ütem, intenzív műszaki haladás és ennek megfelelően a termelés részleges átalakítása jellemzi. A gépiparban a munka szüntelenül átalakul a munkások gyakran változtatják munkahelyüket és konkrét munkájukat. Az általuk teljesített munkafunkciók így rendszeresen átalakulnak a termelés változó követelményeinek megfelelően. A munka átalakulását az okozza, hogy elhalnak a régi foglalkozások és újak jelennek meg. A műszaki haladás hatásaira bizonyos területekről munkások szabadulnak fel.

Zaslavszkaja szerint a vándorlás mind a társadalom egészétől, mind az elvándorlóktól bizonyos áldozatokat követel és emellett még némi gazdasági veszteségeket is okoz.

A faluról városra irányuló vándorlás biztosítja a mezőgazdasági munkaerő átcsoportosítását az iparba és az építőiparba s ezért a vándorlás e formája a munkaerő átcsoportosításának egyik fő eszköze. A faluból városba vándorlás folyamata közvetlenül érinti a népgazdaság valamennyi főbb ágazatának létérdekeit.

A vándorlással foglalkozó szociológiai nézetek némileg különböznek a gazdaságiaktól. A szociológiai nézőpont sajátossága az, hogy a vándorlást a társadalmi mobilitás sajátos formájának tekinti. A mobilitás éppúgy jelenti az egyének és csoportok földrajzi helyváltozását, mint a társadalmi struktúrák átalakulását. De különbséget tehetünk az ún. munkamobilitás és a társadalmi mobilitás között is. A társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helynek és a társadalmi helyzetnek vannak közös de egymással nem azonos elemeik.

Mivel a vándorlás az esetek nagy többségében együtt jár a munkahely megváltozásával, ezért a munkamobilitás megvalósításának egyik eszköze. A faluról városra vándorlás lényeges előrelépést jelent a társadalmi munkamegosztásban, ezért úgy tekintjük, mint a szakmai munkamobilitás legfontosabb formáját.

Mint tudjuk a mobilitásnak két fajtája ismeretes: a vertikális és a horizontális. Néhány szociológus a vándorlást a horizontális társadalmi mobilitás egyik formájának tartja. Ám a falusi lakosság városba költözése a társadalmi csoportváltás egyik fontos eszköze, hiszen a városba költözéssel egyidőben a társadalmi helyzet olyan elemei is megváltoznak, mint a foglalkozás, munkaterület, a végzett munka jellege, a munkabér, az életforma és az életfeltételek.

A falusi lakosság városba költözése így mind a horizontális, mind a vertikális mobilitás eszköze lehet. (Hiszen a felfelé való mobilitás megvalósulásának szükséges előfeltétele.)¹

„A társadalmi mobilitás lényeges és folyamatos nézőpontja az iparosodás folyamatának”- olvasható Lipset és Bendix híres könyvének előszavában. A szerzők ebben a művükben jutottak arra az ismert megállapításukra, hogy a társadalmi mobilitás általános mértéke ugyanolyan nagyoknak tűnik a különféle nyugati országok ipari társadalmaiban, ehhez azonban hozzátették azt is, hogy a társadalmi mobilitás viszonylag magassá válik a társadalmakban amint azok iparosodása és ez által gazdasági expanziója elér egy bizonyos szintet.²

Blau-Duncan nevű szociológus sommás megállapítása, hogy a foglalkozási struktúra a modern ipari társadalom rétegződésének az alapja. A kasztok és feudális rendek megszűnésével

¹ **Városszociológia**, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1973, 64 -100 old.

² **Elméletek és hipotézisek**, Társadalomtudományi Intézet, Budapest. 1982, 96. old.

az osztálykülömbőségek elsősorban a foglalkozási pozíción és az ehhez kapcsolódó gazdasági előnyökön és hatalmon alapulnak.³

Társadalmi státusz és szerep:

Andorka Rudolf szerint az amerikai szociológiában némelykor úgy fogalmazzak, hogy a társadalmi szerkezetben belül státuszok vannak, a státuszok betöltői meghatározott szerepek szerint viselkednek és ezek a szerepek meghatározott viszonyokat írnak elő az őket betöltők számára. A bér munkás például követni tartozik a vezetők utasításait. Ezek a meghatározott viszonyok alkotják a társadalmi szerkezetet.

A társadalmi szerkezet elmélete többnyire néhány kategóriába foglalja össze a különböző pozíciókat. Ezek a kategóriák különböznek egymástól a vagyoni állapot, a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely, a szűkös javakhoz való hozzájárulás módja és mértéke tekintetében.

Max Weber a társadalom szerkezetbe első lényeges dimenzióként a gazdasági dimenziót különbözteti meg és ebben a termelő eszközökhöz való viszony mellett a munkaerő-piaci helyzetet látja differenciáló tényezőnek. Ő azon elméletek képviselője, akik nem csak a termelőeszköz-tulajdon, hanem a foglalkozás alapján is definiálták a társadalmi kategóriákat.

Max Weber szerint a társadalmi pozíció meghatározza az egyes emberek életesélyeit. Amerikai szerzők kimutatták, hogy a szegények ugyanazokért a javakért gyakran magasabb árat fizetnek, mint a jómódúak. A társadalmi helyzet igen nagy mértékben meghatározza az egyén életmódját, hogy kikkel barátkozik, kivel házasodik össze és nem utolsósorban a társadalmi helyzet egyes korszakokban és társadalmakban erősen befolyásolhatja a politikai preferenciákat.⁴

Munkanélküliség:

A nyolcvanas évek óta a nagyarányú munkanélküliség alapvető fontosságú társadalmi jelenség. Anthony Ghiddens szerint a munkanélküliség rendkívül komoly problémát jelent azok

³ **Elméletek és hipotézisek**, Társadalomtudományi Intézet, Budapest. 1982, 190. old.

⁴ Andorka Rudolf, **Bevezetés a szociológiába**, Osiris Kiadó, 1997. 152, 159, 166. old.

számára, akik megszokták, hogy biztos állásuk van. A legelső következménye ennek, nyilvánvalóan a jövedelem elvesztése.

Egyes társadalmakban az állásba kerülés az önbecsülés fontos eleme. Még ott is, ahol a munkakörülmények viszonylag kellemetlenek és a feladatok egyhangúak, a munka az ember pszichológiai alkatának és napi tevékenységciklusának strukturáló tényezője. Ennélfogva a munkanélküliek helyzetét, mondja Ghiddens úgy tudjuk csak igazán megérteni, ha megvizsgáljuk, mit nyújt az embernek egy biztos állás. Elsősorban pénzt, hisz a legtöbb ember alapvetően fizetésből él, aktivitási szintet, változatosságot (az otthoni munkától való eltérés), időstruktúrát. Az állástalanok számára gyakran az unalom jelenti az egyik legnagyobb problémát s kialakul bennük egyfajta érzéketlenség az idővel szemben. Egy munkanélküli megfogalmazása szerint: „az idő jelentősége kissebb, mint azelőtt”. A biztos állás biztosít még társas kapcsolatokat. A munkahelyi közösségektől megfosztva a lehetséges ismerősök és barátok köre is szűkebb. A munkahely azért is fontos, mert biztosítja a stabil társadalmi identitás érzetét. Különösen férfiak esetében az önbecsülést gyakran befolyásolja, hogy mennyiben járulnak hozzá anyagilag a család fenntartásához. E tekintélyes lista alapján nem nehéz belátnunk, miért ássa alá a munkanélküliség az emberek önbecsülését.

Ghiddens szerint a munkanélküliség fokozódása részben a régi termelő iparágak hanyatlásának a következménye. A hagyományos nehézipar körzeteiben a munkaerő 20 vagy annál nagyobb százaléka is állástalan. Míg a munkanélküliek egy jelentős része elvándorol, másoknak nincs pénzük arra, hogy máshová költözzenek.⁵

Ghiddens elméletéhez hasonló megállapításokra jutottak az explicit szociálpszichológiai munkanélküliségi vizsgálatok képviselői: Jahoda, Lazarsfeld és Zeisel, akik 1931-1932 telén végeztek egy kutatást egy Bécs közelében lévő faluban, Marienthalban. A település mintegy 1500 lakosából a munkaképesek szinte valamennyien munkanélküliek voltak, mivel a város egyetlen nagyobb munkaadója, egy textilüzem 1930-ban bezárt. Kevés kivétellel az összes marienthali lakos a kormánytól kapott segélyből élt.

A kutatás azt mutatta, hogy az állásukat elvesztett és tartósan munkanélküli emberek hamarosan egész életvitelükben megváltoznak. Életük korábbi anyagi bázisát is tartó kereteit elveszítve előbb elbizonytalanodnak, majd pedig harcolni kezdenek azért, hogy újra dolgozhassanak és életüket a szokott mederbe terelhessék. A munkavállalásra azonban legtöbbszörüknek nem volt esélye, ez pedig lassan oda vezetett, hogy az emberek elszegényedtek, „elfáradtak”,

⁵ Anthony Ghiddens, **Szociológia**, Osiris Kiadó, 1995. 484-486. old.

„pszichológiailag beszűkültek” és néhányan apátiába süllyedtek. A szerzők Marienthalt „fáradt közösségnek” nevezték. Csak kevesen voltak képesek úgy átvészelni a tartós munkanélküliséget, hogy pszichológiailag ne szenvedték volna meg a tétlenséget. A 30-as évek tapasztalatait összegezve, Jahoda a munkanélkülivé válás öt szociálpszichológiai szempontból vett negatív következményeit írta le: az idő érzékelésének zavara, a társadalmi kapcsolatok drasztikus beszűkülése, a kollektív tevékenységekben való részvételtől való tartózkodás, a társadalmi státus megrendülése és ennek következtében az identitás elbizonytalanodása és a rendszeres tevékenységek hiánya. Ők „nem az új viszonyokat igazítják a megszokott időkeretekhez, hanem a történések és igények szegényedő világának megfelelően új, szegényesebb időbeosztás szerint élnek”.⁶(Jahoda-Lasarsfeld-Zeisel, 1999, 93,103.)

A marienthali vizsgálat eredményeinek értelmezése során a munkanélküliek reakcióit modellben ábrázolták, ezt a modellt nevezték el szakaszmodellnek. A munkanélküliek a munkanélküliség hatására négy stádiumon mentek keresztül. Ezek: a sokk, az optimizmus, pesszimizmus és végül a fatalizmus.

E.W. Bakke angliai vizsgálatai során az 1930-as években az előbb említett kutatásokhoz hasonló tanulságokkal szolgált. Ő úgy ábrázolja a munkanélkült, mint aki az anyagi veszteségeken túlmutató morális-szociális problémákkal is küzd. London egyik külvárosában kutatva arra volt kíváncsi, hogy milyen változás ment végbe az emberekben a munkanélküliség ideje alatt a sajátmagukkal, az országgal, a társadalommal és a politikával kapcsolatos attitűdjükben. Az attitűd megváltozása ijesztő sebességgel és mértékkel következett be a tartós munkanélküliek esetében negatív irányban.

Walter Benjamin Németországból származó megfigyelése szerint a munkanélkülieknek „ahogy jövedelmük egyre csökken, egyre kötöttebb életet kell élniük. Aprócska szokások rabjai lesznek, körülményeskedők, könyvelést vezetnek, beszűkült szellemi háztartásuk minden garasáról. Aztán egzaltációkkal kárpótolják magukat, amelyekre kétes értékű okfejtések, vagy pókháló vékony örömeik hamar ráviszik őket. Ingataggá válnak, szertelenné, kiszámíthatatlanná. Az a törekvésük, hogy úgy éljenek, mint mások, még inkább eltávolítja őket másoktól”.⁷ (W. Benjamin, 1980, 949)

Minden elemzés azt mutatta, hogy a gazdasági válságok során kialakult munkanélküliség nem csak gazdasági és nem csak egyéni probléma, hanem a munkanélküliség

⁶ Bánfalvy Csaba, **A munkanélküliség szociálpszichológiájáról**, Akadémia Kiadó, 2003.

⁷ Bánfalvy Csaba, **A munkanélküliség szociálpszichológiájáról**, Akadémia Kiadó, Budapest, 2003.

következményei, társadalmi válságként és a pszichológiai állapotot befolyásoló erővel jelennek meg.

Történeti rész:

Az 1990-es években Kelet-Európában a piacgazdaság a tervgazdaságot váltotta fel., amelyben a munkavállalók számára az állami szektorban végzett bér munka általános volt. A legális munkahely nem csak jog, hanem kifejezett kötelesség is volt sőt akinek nem volt legális munkahelye az ellen rendőri eljárást indíthattak. A bér munkához tehát szinte minden munkavállaló szocializálódott. A szocialista tervgazdaságban a munkavállalók nem voltak tulajdonosai a termelési eszközöknek és a bér munkás minden jegyével rendelkeztek. Nem voltak a tulajdonukban termelőeszközök, amelyekkel önálló munkát végezhetek volna a munkabérért való munkavégzés alapvető volt megélhetésük szempontjából. Alkalmazásuk idején nem különböztek a piacgazdaságok állami szektorának alkalmazottaitól, de mivel a munkahely mindig garantált volt számukra, nem ismerték a munkanélküliséget, nem kellett átélniük a következményeit és nem rendelkeztek azokkal a túlélési technikákkal, amelyek a piacgazdaságokban részét képezik a mindennapi kultúrának és amelyek segítik a munkanélküliség pszichológiai következményeivel való megküzdést.

Ennek a kötelező teljes foglalkoztatású rendszernek a tökéletes ellentétéként jött létre a 90-es években a tőkés piacgazdaság, amellyel a munkanélküliség is megjelent.

A 90-es években a gazdasági visszaesés nyomán nem csak a munkanélküliség nőtt, hanem csökkent a foglalkoztatottak száma és lakosságon belüli aránya is. Az állásukat elvesztők fele regisztrált munkanélküli lett, de közel ugyanennyien váltak gazdaságilag inaktívvá, eltartandókká is.

Nagykároly, egy Szatmár megyében található, 3500 lakossal rendelkező mezőváros. Méretét tekintve igen meglepő a rendszerváltás előtti időszakban itt működő gyárak viszonylag magas száma. E gyárak közül napjainkban már csak egy biztosít munkalahetőséget a város lakosai számára, valamint egy a közelmúltban létrehozott tejgyár.

A gyárok története röviden:

Az **U.N.I.O.** (Intreprinderea de maşini si utilaje miniere) bányagépgyártó üzem, melynek a rendszerváltás előtt 2600 alkalmazottja volt. Ebben az időszakban a gyár az ország minden területén, de főleg a Galaţon működő gyárok számára készített futószallagokat, valamint bányászathoz szükséges gépeket, sőt exporttal is foglalkozott. A kilencvenes évek után az üzem eladósodott, a piac megszűnt, mert az ország területén felszámolták a nagyobb gyárat és az export sem működött már.

Napjainkban a 2600 munkás száma 160-ra csökkent. A rendszerváltást követő évek munkaerő leépítése 2440 embert tett munkanélkülivé.

A **Crasna nevű bútorgyár** 800 munkást foglalkoztatott a rendszerváltás előtt. A főleg exportra dolgozó üzem nem tudott lépést tartani a piaccal, ugyanis az import beindulása után az előállított termékek előállítási költségei sokkal nagyobbak voltak, mint az importált bútorok árai. Az üzem technológiája elavult, ami a gyár megszüntetéséhez vezetett.

A nagykárolyi **Filatura de bunbac nevű textilgyárat** ugyancsak a kilencvenes évek után szüntették meg. Az üzem 500 nőnek biztosított munkahelyet.

A **nagykárolyi kendergyár** (Fabrica de cânepă) 200 személyt foglalkoztatott bezárása előtt, ami abból kifolyólag történt, hogy a rendszerváltás után az üzem nem tudott vonzó árat biztosítani a kenderért, így a környéken gazdálkodók úgy látták, hogy nem érdemes a kendertermeléssel foglalkozni s a gyár nyersanyag nélkül maradt, ugyanakkor másik okként említhető, a kenderből készült termékek más termékkel való helyettesítése import révén.

A **cukorgyár** (Fabrica de zahăr) főleg a környékről ingázó falusi lakosságnak biztosított munkahelyet, összesen 800 dolgozóval rendelkezett. A kilencvenes évek után az üzemet egy külföldi befektető vásárolta fel a nagyváradi cukorgyárral együtt. Mivel a mezőgazdasági körülmények leromlottak s a cukorrépa termelés is hanyatlásnak indult, a környéket egy üzem is kellőképpen ellátta. Nyersanyag hiányában a nagykárolyi cukorgyárat bezárták.

Módszertani rész:

Célkitűzés:

Kutatásunk során azon egyének sajátos helyzetére vagyunk kíváncsiak, akik faluról költöztek be városra, az 1989 előtt működő gyárak által felkínált munkalehetőség miatt s akiknek a gyárak bezárása, vagy privatizálása után nem maradt más lehetőségük, mint, hogy a városban maradjanak és munkanélkülivé válva elszegényedjenek.

Hipotézis:

Feltételeztük, hogy a Nagykárolyban működő gyárak megszűnése után azok a személyek, akik a munka miatt költöztek faluról városra, munkanélkülivé válva nagyobb valószínűséggel kerültek hátrányos helyzetbe addig is városon élő társaikkal szemben.

Feltételezéseink szerint ennek okai a következőkben kereshetők:

Az ilyen elsőgenerációs városlakók esetén beszélhetünk vertikális mobilitásról, ami főleg a primér szektorban való tevékenykedés szekunder szektorban történő foglalkozásra való lecserélése miatt felemelkedést jelentett. A munkahely megszűnése után ezek a személyek újabb vertikális mobilitáson mentek keresztül, csak hogy e mobilitás már lefelé történő mobilitás és egyfajta „gyökértelessé válással”, is együtt jár. Hiszen mindaz, ami e munkanélküliként városban rekedt egyének számára a városi életmódot jelentette, amihez amúgy is erőfeszítések árán sikerült alkalmazkodni, és integrálódni, most egyszeriből semmivé lett.

Ezek az emberek elvesztették szerepüket, kialakított státuszukat, s mivel a primér szektorba már nem térhettek vissza, és a szekunder szektorból is kiestek, életesélyeik minimálisra csökkentek, gyökértelessé vált életük és elszegényedtek.

Kutatási módszer:

Kutatásunk helyszíne Nagykároly, egy Szatmár megyei kisváros. A megfigyelés alanyai olyan faluról városra beköltözött személyek, akik a Nagykárolyban működő gyárak bezárása után a városban maradtak és munkanélkülivé váltak

Kutatási módszerként, a téma jellegét figyelembe véve a legalkalmasabbnak a terepközeli technikát tartottuk, ezért a kijelölt problémát egy *interjúsorozat* segítségével vizsgáltuk. Kutatásunk során struktúrált interjút készítettünk: a város polgármesterével, a polgármesteri hivatal szociális felelősével, a hajdanán bezárt gyárak vezető beosztásban lévő személyeivel, valamint élettörténet interjút a munkanélkülivé vált személyekkel, nagy hangsúlyt fektetve arra az időszakra, amikortól kezdve munkanélkülivé váltak.

Az ilyen személyeket a településkutatások során jól bevált *hólabda módszer* segítségével kerestük fel.

Harmadik módszerként egy igen ritkán használt, újszerű településkutatásra alkalmas módszert, a *mentális térképezés* adatgyűjtési technika típusai közül a kötetlen felidézés-elvű, (free recall) fehér papírlappal induló térképrajzoltatást választottuk.

A térképrajzoltatás egy sajátos interjutechnikaként is felfogható. Kutatásunk során e grafikus módszerrel arra voltunk kíváncsiak, hogy mennyire szövik át a kultúra elemei a munkanélküli személyek életét és tevékenységét. Összehasonlítási alapként az általunk alábbiakban bemutatott, több kategóriába sorolt személyekkel is készítettünk mentális térképet, valamint egy állandó munkahellyel rendelkező, többgenerációs városlakóval.

Megállapítások:

Hipotézisünk, miszerint a Nagykárolyban működő gyárak megszűnése után azok a személyek, akik a munka miatt költöztek faluról városra, munkanélkülivé válva nagyobb valószínűséggel kerültek hátrányos helyzetbe addig is városon élő társaikkal szemben, beigazolódott.

Mindezt a következő megállapítások igazolják:

- A város polgármesterével folytatott interjú során megtudtuk, hogy ő maga a leépített U.N.I.O. gyár igazgatója volt. Elmondása szerint a kilencvenes évek előtt a megyében több szakmunkásképző iskola és középiskola is működött, ahonnan az ott végzők egyenesen a termelésbe kerültek. A gyárak leépítése, illetve megszűnése után sok száz nagykárolyi lakos, valamint a környékről ingázó szomszédos falvak lakosságának jelentős száma vált munkanélkülivé. A leépítések az összes beosztásban lévő dolgozót érintették s főleg azokat, akik később érkeztek a falvakra s így nem volt nagy a ledolgozott éveik száma.

A polgármester elmondta, hogy az üzemek bezárása és a leépítések után, a foglalkozás nélkül maradt személyek nyolc hónapig részesültek munkanélküli segélyben, ezt követően pedig önállóan próbáltak megoldást keresni a megélhetésre.

- Megállapításaink alapján **a munkanélkülivé vált városi lakosság hat kategóriába sorolható, sorsa alakulása szerint:**

1. -azon személyek kategóriája, akiknek a nyolc hónapos munkanélküli segély lejártá után lehetőségük nyílt a munkanélküli segédosztály által indított átképző kurzusokon részt venni, ugyanis a kilencven után történő privatizálódás következtében a munkapiac követelményei szerint átképezték az embereket. Így azonban csak azok tudtak elhelyezkedni, akiknek életkora megfelelt az átképzés követelményeinek.
2. -a külföldi munkakereséssel próbálkozó személyek kategóriája
3. -azok a személyek, akik bíztak a mesterségükkel kapcsolatos ismeretükben, s kellő anyagi háttérrel rendelkezve magánvállalkozást nyitottak
4. -a munkalehetőség megszűnte után falura költöző, vagy visszaköltöző személyek, akik mezőgazdasággal kezdtek foglalkozni

5. -azon személyek, akik a munkanélküli segély lejárta után kevés idővel nyugdíjba vonultak
6. -azon személyek kategóriája, akik faluról költöztek be s a munkahely megszűnése után városban rekedve, szociális segélyből, alkalmi munkából élnek egyik napról a másikra

Fontos megjegyezni, hogy az első öt kategóriába tartozók szinte mindannyian városi eredetűek. Általában magasabb iskolai képzéssel rendelkeznek, és átképzésre például épp ezért bátrabban jelentkeztek.

Kutatásunk során e kategóriák közül, főleg a hatodik kategóriába tartozó személyek vizsgálatával foglalkoztunk.

- A polgármesteri hivatal szociális felelősevel folytatott interjú során kiderült, hogy a városban 240 szociális eset létezik. A 240 szociális segélyre szoruló személy, vagy család közül 200 roma nemzetiségű, a többi 40 azért szorul szociális segélyre, mert a gyárak leépítése, vagy bezárása miatt munkanélkülivé vált a város „rabságában”.

Ezek a személyek életkorukat tekintve 45-50 év körüliek, s a kilencvenes évek után fokozatosan váltak munkanélkülivé, nagy részük, mire kiesett munkájából, túl idős volt ahhoz, hogy átképezzék s a külföldi munkavállaláshoz is.

Ők a bérmentesek tipikus megtestesítői. Tudjuk, hogy a munkanélküliség fogalma a bérmentesekhez kapcsolódik. Munkanélküli csak bérmentes lehet, olyan bérmentes, aki szándéka és szükséglete ellenére nem dolgozhat. Számára a megélhetés alapvető forrása a munkabér, ha nem jut munkához, akkor csekély lehetősége van arra, hogy a munkabér hiányából fakadó veszteséget valamilyen más munkavégzés révén, megtakarításainak felhasználásával, vagy fogyasztási szintjének csökkentésével ellensúlyozni tudja. Ezek az emberek nem rendelkeznek saját tulajdonú földdel, ingatlan bérbeadásából szerzett jövedelemmel, vagy más alternatív jövedelemforrással.

A szociális felelőstől megtudtuk, hogy a szociális segély értéke egytagú család esetén 940.000 lej, kéttagú család esetén 1.280.000. Ebből az összegből levonják a kereseti lehetőségeket (pl. a gyereknevelési segélyt).

A szociális segélyben részesülők maximum 72 órát kell közhasznú munkálatokkal töltsenek a polgármesteri hivatal megbízásából, (parkok karbantartása, zöldövezet nyírása, kanalizálás esetén történő munkálatok).

- A munkanélkülivé válásuk miatt szociális segéllyel rendelkező személyekkel folytatott élettörténet interjúk során megállapíthatjuk, hogy ezeknek a személyeknek helyzete nagyon sok

hasonlóságot mutat. A városba rekedést általában a rossz anyagi körülmény okozta. A megkérdezettek olyan személyek többnyire, akik falun sem találtak túl sok lehetőséget a megélhetésre, főleg azért, mert nem rendelkeztek földterülettel, ami a vidéki ember számára a megélhetés fő eszköze.

Városra mindnyájan a munkalehetőség miatt költöztek. *„Falun nem volt semmink, az a kis ház, meg a kert, ahol anyósoméék laknak, földünk semmi nem volt, mikor ideköltöztünk kaptunk az államtól lakást, a feleségem is kapott munkát a textil gyárba, én az U.N.I.O.-ba dolgoztam. Csak volt két fizetésünk, akkoriba még jól ment....”* mondja az egyik megkérdezett.

E gyökértelessé vált személyek számára kezdetben a beilleszkedés is kisebb nagyobb gondokat okozott, ahogy ez az alábbi interjú részletből is kiderül: *„A feleségem mindig mondta az elején, hogy: én sosem szokom meg ezeket a falakat, hiányzott neki az udvar, meg a szomszédok. Azt mondta, ha sok pénzünk lesz visszaköltözünk falura...,dehát ki gondolta, hogy ilyen nehéz sorsra jutunk”.*

Az interjúk során kiderült, hogy a városi élethez való alkalmazkodás mellett nehézséget jelentett az is, hogy az anyagi helyzet javulásával a beköltözötték igényei is nőni kezdtek, néhányan közülük gépkocsit vásároltak, vagy pénzt takarítottak meg, ám amikor az államilag biztosított lakások megvásárlására kényszerültek, anyagi helyzetük a minimálisra csökkent. Az addig is gyengén keresők lakás bérelésre kényszerültek. A megkérdezettek közül néhányan most is béres lakásban élnek.

A városba való beilleszkedés után, mely tipikus bérmunkássá formálta őket újabb beilleszkedés várt rájuk, bérmunkásból váltak munkanélkülivé. Az hogy valaki bérmunkás a gazdasági tényen túl azt is jelenti, hogy életvitele, értékrendje, ismeretei, aspirációi, emberi kapcsolatai, az-az szociokulturális és szociálpszichológiai karakterkészlete is bérmunkás jellegű. Ahogy Bánfalvy Csaba mondja: *„A bérmunkás nem csak munkavállaló, hanem mással össze nem téveszthető szociokulturális entitás is.”* (Bánfalvy Csaba, 2003, 11)

Minél jobban igaz valakire vonatkozóan, hogy bérmunkás, annál komolyabb következményekkel jár az illetőre és környezetére nézve a munkanélküliség.

A megküzdés sikeressége többek között azon múlik, hogy az illetőnek milyen az egészségi és mentális állapota, általános problémamegoldó képessége, mekkora támogatást kap környezetétől és mekkorák az anyagi erőforrásai.

A szociális segély főleg a nagy családdal rendelkezők esetén nem elegendő a minimális és szükséges költségekre sem. Ezért az ilyen családok alkalmi munkákat vállalnak. A városhoz tartozó földeken és szőlősben: *„....muszáj kapálni járni, mert nincs mit együnk”.*

A megkérdezettek között alig vannak néhányan akik időnként szülőfalujukba látogatnak, ezek főleg olyan személyek, akiknek szülei még élnek a településen és segítségre szorulnak. Az ő helyzetük elfogathatóbbnak bizonyul, mert az ételkészítés egy részét otthonról hozzák, (zöldségfélék, hús).

E gyökértelessé vált személyek helyzete azért is sajátos, mert a munkalehetőségeket tekintve már sem a primér sem a szekunder szektorban nem tudnak elhelyezkedni. A primér szektorban azért nem, mert földdel nem rendelkeznek, a szekunder szektorban való tevékenykedéshez pedig nem rendelkeznek kellő végzettséggel, és képességekkel. A legtöbben a rendszerváltás előtt kötelezett tíz osztályt végeztek szakmunkásképző iskolákban.

Joggal mondhatjuk tehát, az elméleti részben említett Jahoda Lazarsfeld és Zeisel kutatókhoz hasonlóan, hogy a nagykárolyi lakosság ezen sajátos helyzetű, kislétszámú közössége a marienthali közösséghez hasonlóan, egy „*fáradt közösség*.”

Rájuk is jellemző a hosszútávú tervek hiánya. Ez főleg az élettörténetek elbeszélésekor mutatkozott drasztikus módon. A megkérdezettek egyáltalán nem beszéltek tervekről a mánál és a következő napnál nem mentek tovább, akik mégis megtették, azok általában valami szörnyűség, vagy tragikus vég bekövetkezésének félelme miatt tették: „*Az lesz a vége, hogy majd egy télen megfagyunk, ha így nőnek az árak..., ha előtte éhen nem halunk.*”

Ezek az emberek valóban elveszítették az idő felhasználásának morális és anyagi lehetőségeit, bár van szabadidejük, semmi sem jut eszükbe, ami megérné a fáradságot, hogy meséljenek róla. A beszélgetések során kiderült, hogy a munkanélküliség és az ebből fakadó pénzhiány, valamint a családtagok (főleg a férfiak) önértékelésének csökkenése növelte a családi zűrzavarok, nézeteltérések gyakoriságát. A nézeteltérések okaként említhetők még az olyan káros szenvedélyek, vagy a mának élés tipikus örömhajhászásai, mint pl. az alkoholfogyasztás.

A bér munkához való gyengébb kötődésük és az alternatív munkavégzés szerepe miatt a nők előnyt élveznek a férfiakkal szemben a munkanélküliség ideje alatt, abból a szempontból, hogy a munkahely elvesztése nem jelenti számukra a férfiakéhoz hasonló mértékben a hasznos tevékenység végzésének lehetetlenségét és a társadalmilag elismert pozíció, tevékenység, státus felszámolódását. A több pilléren nyugvó tipikus női munkavégzés miközben esélyesebbé teszi a nőket a munkanélkülivé válásra megmenti a munkanélküli nőt attól, hogy a foglalkozás megszűntével teljesen kívül kerüljön a munka világán. Így a társadalmilag elismert és megbecsült státus is biztosabb számára, mint a pénzkereső, családfenntartó szerep elvesztését elszenvedő férfi számára. Az interjúalanyok nő tagjai bár ugyanúgy elvesztették munkájukat nem érezték

annyira tragikusnak a helyzetet, bár sokkal többet panaszkodtak, beszédükből mégsem tűnt ki annyira a reménytelenség és egyikük sem menekült káros szenvedélyekbe.

E. W. Bakke már említett angliai vizsgálataihoz hasonlóan mi is kíváncsiak voltunk, hogy milyen változás megy végbe az embereken a munkanélküliség ideje alatt az országgal, társadalommal és a politikával kapcsolatos attitűdjükben.

„Ez a demokrácia nagyon elbánt velünk, mert mikor ide jöttünk legalább kaptunk munkát, lettünk valakik, de most már senkik se vagyunk”-nyilatkozik sajátos módon egyik interjúalanyunk.

Szinte mindnyájuknál szembetűnő jelenség a volt szocialista rendszer dicsérete és idealizálása, valamint a jelenlegi politikákkal való elégedetlenség.

A kutatás alanyai, elsőgenerációs városlakó voltuk miatt amúgy is érezhettek egy fajta kirekesztettséget a tőzsgyökeres városlakók részéről, és munkanélkülivé válásuk után ez az érzés csak erősödött. Sokan számoltak be arról, hogy úgy érzik az emberek lenézik őket amikor például a szociális segélyért vároznak a hivatal előtt: *”Nálunk a cigányokat sokan lenézik, de nem is csoda, mert azok tényleg csak a segélyt várják, nem mint én, hogy megyek napszámba, mégis lassan közéjük sorolnak.”*

Mivel egyre kevesebb alkalmuk nyílik arra, hogy az ő csoportjukon kívülálló egyénekkal is kapcsolatot teremtsenek, vagy ha ez mégis megtörténik az ő szerepük sokkal alárendeltebb, ugyanis általában a társadalom által peremre szorított csoportokkal együtt kerülnek kapcsolatba a városlakókkal, (gondolunk itt pl. a napszámos munkára, melyet általában a roma lakosság végez) akikkel hajdanán egyenértékűnek érezték magukat. Tehát a Jahoda által felsorolt öt szociálpszichológiai negatív következményre utalva, elmondhatjuk, hogy ezeknek az embereknek a társadalmi kapcsolataik drasztikusan beszűkülnek, a társadalmi státusuk megrendül és ennek következtében az identitás elbizonytalanodása is fennáll.

A kultúra elemei fellelhetők a munka kapcsán is sőt a munka kultúrája a mindennapi élettel és minden ember életével kapcsolatban van. A munka során társas kapcsolatok jönnek létre, a munkája során ismeri meg az ember magát és környezetét. A munka társadalmilag meghatározott, azaz átszövik a munkavégzést a kultúra elemei.

Hogy mennyire szövik át a városi kultúra elemei e munkanélküli személyek életét és tevékenységét az általunk alkalmazott mentális térképrajzolás módszerével próbáltuk meg kideríteni. Nem csak a hatodik kategóriába tartozó személyek mentális térképeire voltunk kíváncsiak, hanem mentális térképet rajzoltattunk egy általunk harmadik és ötödik kategóriába sorolt egyénnel, valamint egy véletlenszerűen kiválasztott, munkahellyel rendelkező,

tőzsgyökeres városlakóval. Az eredmények a várható képet mutatták: A legnagyobb eltérés az egyes és négyes számmal jelölt térképek között fedezhető fel, azaz a hatodik kategóriába tartozó elszegényedett munkanélküli és a vállalkozó mentális térképe között.

- Az egyes számú térkép piros színnel készült, ez is mutatja, hogy az általunk kiválasztott csoportra vonatkozik. A megkérdezett élettere igen kis területre van leszűkülve. Elsőként x-el jelölte lakóhelyét, majd a környező tömbházakat és a piacot rajzolta be. Ezután következett a polgármesteri hivatal feltüntetése, ahová a segélyért megy, valamint azoknak a helyeknek a feltüntetése, ahová napszámba jár, vagy ahol közmunkát végez, így a magánházak és kertjeik, a szőlős, és a park. Mielőtt a jelenlegi tevékenységeinek helyszínét bejelölte volna, a megkérdezett a térkép jobb felső sarkában fektüntette a gyárat, ahol régebben dolgozott. A térképet figyelve levonhatjuk a következtetést, miszerint ezen személyek alig vesznek részt a város életében. Társas kapcsolataik nagyon leszűkültek, tehát joggal érzik néha kirekesztettnek magukat.

- A kettes számú térkép az ötös kategóriába tartozó, nyugdíjas személy rajza. Az ő helyzete valamivel jobb. Nagy hangsúlyt fektet a templomok, kórházak feltüntetésére, megjelenik nála egy temető, a város kastélya, a polgármesteri hivatal és a posta, valamint több utat is feltüntet jelezve, melyik merre visz. Ezenkívül saját lakóhelyét és szomszédait az elsők között tünteti fel. Tehát nyugdíjas létére is tágabb körűek társas kapcsolatai, kevésbé elszigetelt, mint az első térkép rajzolója.

- A harmadik térkép készítője a véletlenszerűen kiválasztott városi lakos, egy bolti eladó, aki nagy hangsúlyt fektet munkahelye feltüntetésére, bejelöli a környező boltokat, a régi, nagy állami üzletet, a templomokat, parkokat, a város emlékművét és kastélyát, hangsúlyt fektet tehát a kulturális értékekre, ő is bejelöli a polgármesteri hivatalt és egy bankot.

- A negyedik térkép készítője a legjobb helyzetben álló személy, egy vállalkozó, aki a harmadik kategóriába tartozik. Érdekes megfigyelni az utak fontosságát és magas számát a térképen, ami jelzi kapcsolatai egyáltalán nincsenek beszűkülve, látóköre szélesebb, ellentétben az első térkép rajzolójával, akinél alig tűnik fel egy útrészlet. A megkérdezett egészen új dolgokat tüntetett fel, ilyen például: két bank, a színház, a raktárak, a benzinkút, a rendőrség és egy nemrég nyílt bevásárlóközpont. Mint az első térkép rajzolója ő is feltünteti a város szőlősét, csak hogy nem mint munkalehetőséget, hanem mint vakációzásra alkalmas teret. Ugyanitt tünteti fel a közelben lévő motelt, amelyet általában családi, vagy szilveszteri ünnepek alkalmával szokott látogatni.

A mentális térképek segítségével is világosan átláthatjuk azt a helyzetet amelyben az általunk kutatott csoport él. Olyan csoport az övék, amely a városra költözés és a munkába állás után elsalyátított egyfajta városi életmódot, tagja lett egyfajta városi közösségnek, ám alig

illeszkedett be, alig szerzett magának állandó státust és alakított ki stabil önképet, munkanélkülivé vált. Ez után fokozatosan mindent elveszített: a státusát, az önképét, kiesett a városi közösségből, amelybe sikerült beilleszkednie és életmódján is változtatnia kellett, hisz elszegényedett. Mindezek tetejében képtelen volt változtatni helyzetén, mert falusi származása miatt iskolázatlanabb, képzetlenebb volt addig is városban élő társainál, túl sok volt a változás ahhoz, hogy mindenhez alkalmazkodni tudjon.

Megállapításaink alapján elmondhatjuk tehát, hogy a munka miatt faluról városra költöztek, munkanélkülivé válva nagyobb valószínűséggel kerültek hátrányos helyzetbe mint addig is városban élő társaik.

A vizsgálatunk fő tanulsága, hogy a munkanélküliség nem anyagi következményei (pszichológiai, szociális, politikai, egészségi, stb.) súlyosabbak mint a munkanélküliség nyomán beálló egyéni és közösségi-gazdasági bajok. Ráadásul e nem anyagi jellegű negatív következmények nagyrészt visszafordíthatatlanok.

Könyvészet:

- Városshociológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- Elméletek és hipotézisek, Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1982.
- Andorka Rudolf, Bevezetés a szociológiába, Osiris Kiadó, 1997.
- Anthony Ghiddens, Szociológia, Osiris Kiadó, 1995.
- Spéder Zsolt, A szegénység változó arcai, Századvég Kiadó, Budapest, 2002.
- Bánfalvy Csaba: A munkanélküliség szociálpszichológiájáról, Akadémia Kiadó, Budapest, 2003.

IX. ERDÉLYI TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA
Kolozsvár, 2006. november 25.-26.

Munka nélkül a város rabságában

Témavezető tanár:

DR. FLÓRA GÁBOR

egyetemi docens

Partiumi Keresztény Egyetem

Nagyvárad, BTK,

Társadalomtudományi Tanszék

Dolgozat szerzői:

DOBOS HAJNALKA

DOBOS JOHANNA

Partiumi Keresztény Egyetem,

Nagyvárad, BTK,

Társadalomtudományi Tanszék,

Szociológia IV.év

